

5. Aydınlanma ve Kamu Alanı

Bu, dersimizin Fransa'yla ilgili kısmının başlangıcı. Bugün Aydınlanma, Fransız Devrimi'nin kültürel sonuçları ve insanların ulusta nasıl alternatif bir egemenlik duygusu hayal etmeye başladıkları hakkında konuşacağım. Pazartesi günü size bir kıyağım olacak çünkü XVI. Louis'nin canlı konuşmasının ve infaz edilmesinin yasal olmayan kopyalarından birisi elimde. Bunu ve Vatandaş Marat'nın Charlotte Corday'ın ellerinde banyo küvetindeki ölümünü oynayacağım. Bu Pazartesi günü olacak. Sonra da, kendisinden pek hoşlanmasam da kaçınılmaz olarak Çarşamba günü Napolyon hakkında konuşacağım. Sonraki üç dersimiz de *la belle France* hakkında olacak çünkü Devrim, pek çok açıdan, bir çok yerde gerçekten çok önemli, hakkında konuşmaya fazlasıyla değen bir olay.

Öyleyse bugün dört şey yapacağım. Önce Aydınlanma'nın yarattığı farkın ana hatları üzerine konuşacağım, bunu takiben yakın dostum Bob Darnton'un *Fikirlerin Sosyal Tarihi*'nden esinlenerek Aydınlanma'nın etkilerinin hissedildiği şaşırtıcı alanlara bakacağım. Rousseau ve Voltaire gibi büyük isimlerden değil de daha alt seviyelerde yazan yazarlardan bahsediyorum. Sonra iki örneğe bakarak bir parça kamu alanı hakkında konuşacağım. Bir tanesi David Bell'in çalışmasından diğeri de Sarah Maza'nın çalışmasından. Bunlarda egemenliği krala değil de ulusa dayalı gören bu farklı bakışın ortaya çıkışını görebilirsiniz. Sonra da Aydınlanma'nın bütün bunlarda garip bir şekilde ne fark yarattığına tekrar bakacağız.

Önce, bilinen bazı şeyleri sizin için bir tekrar edeyim. Aydınlanma'nın niçin önemli olduğunu altı başlık altında özetlemek gerekirse, şu şekilde bir sıralama yapabilirsiniz. Hepsinden önce, tabi ki Aydınlanma düşüncesi—her ne kadar Aydınlanma düşünürleri bir çok konuda görüş ayrılığına düşmüşler, çok değil sadece bir kaç tanesi ateist, bir çoğu Deist ve Tanrı'nın her yerde olduğuna inanıyorlarsa da—Aydınlanma geleneksel dinin hakimiyetini, özellikle Fransa'da Katolik Kilisesi'nin rolünü zayıflattı. Tabi ki, lisede veya her neredeyse öğrendiğiniz Fransızca ile Voltaire'in açıkça din karşıtı *Candide*'ini okursanız, bunun en aşırı örneğini göreceksiniz.

İkinci olarak, ve buna bağlı olarak, Aydınlanma düşünürleri laik, dini inançlardan ayrılmış bir ahlak yasası öğretiler. İnsanoğluluyla uğraşıyorlardı. İnsanoğlunu seviyorlardı. İnsanların esas olarak iyi olduklarını düşünüyorlardı. Bu dünyanın sonsuz yaşamı bekleyen bir ağlama vadisi olmaması gerektiğini söylüyor, çıkıp bu tür iddialarda bulunuyorlardı.

Üçüncüsü, kalıplaşmış geleneği kabul etmeyerek eleştirel bir analiz ruhu geliştirdiler. Nesilden nesile aktarılan gerçekleri, özellikle dini kurum tarafından aktarılanları; kalıplaşmış geleneği kabul etmediler, mesela kalıplaşmış hiyerarşileri. Bu onların analiz ruhlarının parçasıydı.

Dördüncüsü, tarihe meraklıydılar ve ilerlemeye inanıyorlardı. Fransa'nın bunda özel bir rolü olduğu konusunda ikna olmuşlardı. Emin olmak için, Aydınlanma Avrupa'da pek çok yerde ve sonra Amerika Birleşik Devletleri'nde kendini gösterdi. Paris bunda merkezi bir rol oynadı.

Beşincisi, bu insanlar mutlakiyetçiliği despotçuluktan farklı görüyorlardı. 1789'da ve akabinde cereyan eden dikkat çekici olaylar dizisini anlayabilmek için, daha önce dediğim gibi, Fransa'da kendilerini cumhuriyetçi olarak gören on kişi yoktu, yani kim 1789'da cumhuriyet istedi ve nasıl oldu da 2-3 yıl sonra 1792'de nüfusun çoğunluğu için kralsız bir yaşam hayal etmek mümkün olabildi?

Altıncı olarak da ismi cismi olmayan Aydınlanma'nın üçüncü ligi diyebileceğimiz Grub sokağı yazarlarının rolüne değinmek gerekir. Bunlar hakedilmeden kazanılmış gayri meşru imtiyazlara hakaretler yağdırdılar, ve nasıl desek, monarşiye ve kralın etrafında takılan soylulara her türlü saygısızlığı yaptılar. Bunların değeri geriye dönüp bakıldığında anlaşılıyor çünkü bir adım sonra ne olduğunu biliyoruz; Aydınlanma Fransız Devrimi'nin yolunu hazırlamaya yardım etti, Fransız Devrimi de gücün ve yetkinin Aydınlanma'dan etkilenen insanlara geçmesini sağladı. Vereceğim klasik örnek hakkında konuşmaktan çok zevk aldığım ve önemli bir isim olan Maximilian Robespierre. Kendisi bir çok açıdan filozofların çocuğu sayılır.

Bildiğiniz gibi Fransızca'da çok önemli bir kelime olan filozof kelimesi İngilizce'ye de geçti. Filozoflar Aydınlanma'nın düşünürleridir. Bugün Pas de Calais denen Fransa'nın kuzey kısmında Arras'da doğan Robespierre, Aydınlanma düşüncesinden çok fazla etkilendi. On iki kişilik Kamu Güvenliği Komitesi Fransa'daki pek çok insanın hayatını etkileyen kararları vermek üzere o büyük yeşil masanın etrafına oturduğunda, Aydınlanma'nın etkisi kesinlikle oradaydı. Aydınlanma sınırları aşarak yayıldı. Zannediyorum nazik bir şekilde okuduğunuz ve içinde Diderot'nun meşhur ansiklopedisinin kopyalarını bulacağınız kitabın ikinci baskısında bir harita var. Aydınlanma'yı Güney Afrika'da bulabilirsiniz. Moskova'da bulabilirsiniz. Philadelphia'da bulabilirsiniz. New York'da bulabilirsiniz. Papalık Roma'sında bulabilirsiniz. Her yerde bulabilirsiniz.

İlgiç olan bir şey var; yirmi otuz yıl önce, işe ilk başladığımda, insanlar entellektüel tarih diye bir şey çalışıyorlardı; entellektüel tarih büyük fikirler demektir. Ona tarihin Via Regia'sı diyebilirsiniz; bir fikir bir yerden harekete geçiyor, diğer bir fikirle birleşiyor ve sonra bu fikrin sonucunda üçüncü bir fikir ortaya çıkıyor. Yani bir tür geleneksel sanat tarihi gibi, Pizarro'nun aşboyasını renk olarak kullanma fikrini nereden aldığını veya şu veya bu Barok ressamın melek yüzlü çocukları belli bir şekilde resmetme fikrini nereden aldığını keşfetmeye çalışıyorsunuz.

Erken 70'lerde meslektaşım, uzun yıllar önce emekli olmuş büyük bir tarihçi olan Peter Gay, "fikirlerin sosyal tarihi" diye bir kavram yarattı. Fikirlerin de bir tarihi var. Rousseau'yu kim anladı? Voltaire'i kim okudu? Diderot'nun Ansiklopedi'sini kim okudu? Bu fikirlerin nasıl kullanıldıklarını nereden biliyoruz? Buna fikirlerin sosyal tarihi yardımcı oluyor. Bir çok insan, bunlar arasında şimdi Harvard'da olan, yıllarca Princeton'da çalışmış olan ve Devrim öncesi Fransası üzerine en iyi tarihçileri yetiştiren Bob Darnton, bu alanı çok ciddiye almıştır. Birazdan bahsedeceğim "Fransız akademileri" konusunda çalışan diğer bir dostum Danielle Roche'de öyle.

Bunlar Aydınlanma fikirlerinin nasıl yayıldığına bakmaya başladılar. Fransa'da yasak olan Candide'in kopyaları nasıl sansürlendi? Bu şeyler nasıl Fransa'da ortaya çıktı? Bunun

hakkında bir çift laf etmeme izin verin. Fransa’da Aydınlanma fikirleri gerçekten kamu alanı dediğimiz seçkin kamu oyuna—yani fikirlere ilgi duyan insanlar ve siyasetle ilgilenen insanlar—üç şekilde girdiler. Buna benzer süreçler başka yerlerde de yaşandı. İskoçya örneği var, çünkü İskoç Aydınlanması çok önemli. Bununla ilgili olarak kitapta okuyabilirsiniz. Bunlardan biri burada çok net ortaya çıkacak. Önce, akademiler vasıtasıyla. Bunun üniversiteyle hiç bir alakası yok. Hâlâ varlar. Ben bunlardan bir tanesinin üyesiyim; Ardèche diye çok bilinmeyen bir yerde.

Akademi bir grup çok bilgili insandan oluşur—ki bu insanlar arasında bazen kilise mensupları, bir çok asil, ve pek çok eğitilmiş orta sınıf mensupları bulunurdu. On sekizinci yüzyıl itibarıyla okuma yazma bilenlerin sayısı Batı Avrupa’da hızla artmaya başlamıştır. Bu insanlar bir araya gelip fikirleri tartışırlardı. Biraz para kazanmak isteyen insanların akademi tarafından yayınlanan bir soruya cevap verdikleri yarışmalar düzenlenirdi. Bilim, din ve büyük fikirler hakkındaki sorulara cevaplar yazarlardı. Robespierre bu yarışmalardan birini kazanmış. Bu akademiler buradan daha küçük odalarda buluşur ve fikirleri tartışırdı. Bu fikirler kurum olarak kilisenin rolünü çok keskin bir analize veya yeniden değerlendirmeye tabi tutardı. Bu fikirler bir şekilde yayılırdı. İnsanlar bunlar hakkında bilgi sahibi olmak durumundaydılar. Akademi bunun gerçekleştiği yollardan biriydi.

İkinci bir yol, üç numaraya gidecek olursak, Mason loncalarıydı. Mason loncaları hâlâ var. Bir tane hâlâ faal olup olmadığını bilmiyorum ama sağda Whitney’de büyük bir Mason binası var. Zannedirim bir sigorta binası oldu. Yedinci sınıftayken korkularımdan bir tanesi Portland, Oregon’daki Mason loncası olan büyükçe bir binada toplanan dans okuluna zorla götürülmemdi. Mason loncaları İskoçya’da başladı. Kilisenin kamu kurumu olarak rolünün çok önemli olduğu konusunda onsekizinci yüzyılda mensuplarının çoğu aynı fikirde olan bu kurumlar, laikleştirme misyonuna sahip kurumlardı. Mason loncaları aydınlanma fikirleri hakkında konuşuyor. Rousseau, Diderot, Montesquieu ve bütün bu insanlarla ilgili olarak konuşuyorlar. Bu fikirlerin yayıldığı ikinci yol.

Üçüncüsü salonlar. Bu da Fransızca olup çok önemli olduğundan İngilizce’ye geçmiş bir kelime. Oldukça elit fakat akıl işleriyle ilgilenen insanların buluştuğu bir yer, salon. İnsanlar kadın garsonlar tarafından hizmet ediliyor; burada kadının Aydınlanma’da rolü önemli. Kitapta size klasik olan Madam Geoffrin örneğini veriyorum. İnsanlar yemek, içmek ve fikirleri tartışmak için bir araya gelirdi. Bazı İngiliz turistler Paris’te salonlara geldiklerinde, “bunların tek yaptığı yemek ve içmek. Bütün zamanlarını yiyerek ve içerek harcıyorlar, öyle fikirleri çok da fazla tartışmıyorlar” demişti. Aslında tartışıyorlardı.

Paris’de özellikle sıcak havalarda gidebileceğiniz Palais Royal diye muhteşem bir yer var; on sekizinci yüzyılda 1770’lerde insanların burada buluşup Aydınlanma’nın genç parlak isimleri hakkında konuştuğunu hayal edin; bu isimler [daha sonra] Batı Uygarlığı nizamının birer parçası haline geldiler. Fikirlerin yayılmasını sağlayan yollardan biri de buydu. Taşradan gelen genç, geleceğin filozoflarının istediği tek şey o garson genç kızlardan birisiyle tanışıp salon toplantılarının birinde entellektüel yeteneklerini sergilemekti. Bunlar bahsettiğimiz fikirlerin yayılmasıyla ilgili somut örnekler. İnsanlar 30-35 yıl önce buna pek fazla önem vermezdi. Danielle Roche’nin akademiler hakkındaki henüz İngilizce’ye çevrilmemiş iki

büyük ciltlik kitabı bu konularda gerçekten harika bir çalışma. Bunu akılda tutmanızda fayda var.

Aydınlanma'nın yüksek safhası geleneksel olarak 1778'de biter. Bu bir tür ders kitabı tarihi. Fakat çok önemli bir tarih, çünkü Voltaire ve büyük düşmanı Rousseau bu tarihte öldüler. Bundan sonra Montesquieu'lar, Voltaire'ler veya filozofların büyük yıldızları artık yok. Artık yok. Fakat geleceğin filozofları olacak düşünüp yazan ve ünlü olmak isteyen bir başka nesil var. Voltaire'in yazarak büyük paralar, franklar falan kazandığını görüyorlar. Onun gibi olmak istiyorlar. Chambéry'nin hemen dışında Savoy'da Les Charmettes denen küçük çiftliği etrafında volta atan ve Voltaire'den nefret eden, onun başdüşmanı Rousseau gibi olmak istiyorlar. Birbirlerine katlanamazlardı. Ama o da ünlü oldu.

Grub Sokağı entelleri, Grub Sokağı ne anlama geliyor—bir çok yazar olmak isteyen insanın ve yazarın “ürünlerini satmak” için takıldıkları Londra'da gerçek bir sokak mı yoksa hayali bir sokak mı bilmiyorum. Bu Grub Sokağı entelleri, salon hayatına düşüncelerini gösterecek türden bir giriş yapmak isteyen üçüncü lig tipler. Fakirlerin yaşadığı binada en üstte yaşıyorlar. Ev sahiplerini atlatıyorlar. Ödeyecek yeterli paraları yok. Bir çoğu Paris'de Odéon civarında yaşıyor. Odéon'u bilip bilmemeniz o kadar önemli değil; Latin Mahallesi'nin tam o kısmında yaşıyorlar, ve bir çoğu da Altıncı Arrondissement'de yaşıyor ve yazıyorlar.

Ne hakkında yazıyorlar? Para kazanmak zorundalar. Burada büyük haber, Darnton'un keşfettiği gibi, pornografik şeyler yazıyorlar. Belaltı esprilerle dolu pornografi yazıyorlar. Fransızca *libelles* denilen şeyler yazıyorlar. Hakaret dolu şeyler yazıyorlar, kraliyet ailesini küçük düşüren, hepsinden çok kraliçeyi küçük düşürücü şeyler. Her tarafta bol miktarda bulunan aleyhtarları tarafından sürekli Avusturyalı Fahişe deniyor. Haksız kazanıldığını düşündükleri bir imtiyaza karşı; şan şöhret olmalarının önündeki büyük engel olarak gördükleri sansüre karşı yazıyorlar. Darnton'un kaleme aldığı harika kitapların temel noktası, uzun vadede, bu insanlar Grub Sokağı tipi entelleri olmalarına rağmen—Voltaire bunları *canaille*, yani ayak takımı, yazar bozuntusu, kıskanç, sabırsız, veseveseli, aç gözlü—diyerek kötülüyor, rejime ve haksız kazanılmış imtiyazlara karşı saldırıları monarşiye olan inancın yıpranmasına ve kralın kendisinin ve Versay'da onu etrafını saran insanların despotizme doğru kaydığını iddia etmeye yardımcı oluyor.

Öyleyse, bu insanlar bir fark yaratıyor. Bir örnek verecek olursak. Bu bir tür klasik örnek. Poitiers'de bir kitapçıda olduğunuzu hayal edin. Poitiers orta batı Fransa'da sevimli eski güzel kiliselerin bulunduğu küçük şirin bir kasaba. Mesela senden kitap ısmarlamış olan insanlara satmak üzere kitap sipariş etmek için İsviçre'ye yazıyorsun. Şöyle bir şey yazıyorsun: “Bu size sipariş etmek istediğim felsefe kitaplarının yani filozoflar tarafından yazılmış kitapların kısa bir listesidir. Lütfen faturayı önceden gönderin. Liste şunları içeriyor: Venus ve Manastır, veya Gecelikli Rahibe, Hristiyanlık Gözler Önünde (bu altbaşlık da olabilir); Madame la Marquise de Pompadour'un Anıları; Doğu Despotizmi Hakkında bir İnceleme; Doğa'nın Sistemi; Filozof Teresa; Orduyu Takip Eden Fahişe Margot.

Bu tam olarak Diderot, Voltaire, Rousseau ve diğer insanların yaptığı bir şey değil. Fakat yine de, bu tür şeyleri yazanlar filozof olmayı hayal ediyorlardı ve Voltaire ve diğerlerinin sahip olduğu etkinin aynısına sahip olmak istiyorlardı. *La canaille* denilen bu insanlar, Grub

Sokağının ayak takımıydı. Her şeyden önce, niçin İsviçre’ye yazıyorlardı? Yine, bu bahsettiğimiz fikirlerin nasıl yayıldığıyla ilgili sorusuyla alakalı. Grub Sokağı’nın entellerinin sevmediği şeylerden bir tanesi sansürcülerin olmasıydı. Hükümet için çalışan “Bu basılabilir,” veya “ı-ıh” diyen maaşlı sansürcüler. “Bunu yayınlamasaymışın dostum. Pek de iyi bir fikir değilmiş.” Bunun sonucu olarak da imtiyazın, yani tekelleşmelerin ve loncaların her şeyin üretim ve dağıtımını kontrol ettiği bir sistemde, kitap satmak ve kitap basmak devlet tarafından kontrol edilen tekeller haline geldiler.

Öyleyse, eğer Parisli bir matbaacıysanız, kodese atılma riskini göze alamıyorsanız, kodes (bu gerçekten Fransızca’da olan bir kelime değil), Paris’de bu tür şeyleri basamazsınız. Bunun için Aydınlanma edebiyatının çoğu, öğrendiğinizde şok olmayacaksınız, bunu halihazırda biliyorsunuz, Amsterdam’da, Brüksel’de güney Hollanda’da veya İsviçre’de yayınlandı. Bob Darnton, henüz daha genç bir profesörken, bundan önce genç bir doktora öğrencisiyken turnayı gözünden vurdu. Bir çok şey İsviçre’de Neufchatel’de basılmıştı; o, bu basan yayınevini ele geçirmeyi başardı. Fikirlerin bir sosyal tarihini çalışmayı becerebildi. Kim ne satın almış?

Bu arada, Ryan Air’den önce veya bu yerlerin herhangi birisinden, bu kitaplar yüksek dağların olduğu İsviçre’den Fransa’ya nasıl geliyordu? Poitiers’e nasıl geliyordu? Nasıl varıyordu? Yine, bahsettiğimiz fikirlerin nasıl dağıldığına bakmamız gerekir, gerçekten bu kitapları, bu kullanılmış kitapları, kitapçıları, broşürleri İsviçre’den veya benzer bir yerden Amsterdam veya Brüksel’den—burası belki kolay çünkü düz bir yer dağlık yerlerden bir parça farklı—Fransa’ya nasıl getirebilirsiniz?

Fransa’da, Alman devletlerinde, İtalya’da olduğu gibi gezgin satıcılar vardı. Gezgin satıcılar vardı. Yola düşerlerdi ve spor salonundaki sağlık topu benzeri büyük deri çantaları olurdu. Ağızına kadar tıka basa dolu olan bu çantalarda kalemler, iğneler, ve daha önce başka bir bağlamda bahsetmiştim, dini literatür olurdu; ve en altta dini kitapların altında gizlenmiş olarak, Fransa’ya Aydınlanma literatürünü kaçak olarak sokarlardı. İndirme noktaları olurdu. Jura Dağları’nı aşır—bu gerçekten yapması çok kolay bir şey değil—doğuda Chaumont gibi bir şehre veya Metz veya Nancy’e götürürlerdi. Oradan başkası bu malı gideceği yerlere taşırdı. Paris’de o zamanlar jandarma veya *maréchaussées* denilen polisleri atlatan bu mal, Orduyu Takip Eden Fahişe kitabı gibi, Poitiers’de ağzı sulanarak bekleyen ve bu kitabı kitapçıdan satın alabilecek olan adamı memnun ederek serüvenini tamamlardı.

Gerçekten Diderot’nun Ansiklopedisi’nin izini sürebilirsiniz—bu arada Diderot’nun Ansiklopedisi’nin kimlerin eline geçtiğini nereden biliyoruz? Örneğin, insanlar vasiyetlerini bırakıyorlar, on dokuzuncu yüzyıldaki literatür hakkında bu yolla bilgi sahibi oluyoruz, çünkü malikanelerdeki kütüphaneler ayrıntılı olurdu, bu sayede insanların hangi kitapları olduğunu biliyoruz. On sekizinci yüzyılda düşüncelerin, okumanın, okur yazarlığın, fikirleri tartışma yöntemlerinin inanılmaz bir artış gösterdiğini görüyoruz. Bunların üç tanesinden halihazırda bahsettim; fakat İngiltere’deki duruma bakarsanız, orada kahvehaneler var. Kahvehaneler kahve çılgınlığının akabinde ortaya çıktı. Kahve nereden geliyor? Sömürgelerden. Kahvehaneler ekonominin bu şekilde bir küreselleşmesinin parçası, fakat aynı zamanda fikirlerin küreselleşmesinin de. Bütün bunlar birlikte gidiyor.

Tekrar gibi olacak ama, Voltaire, Rousseau, Montesquieu, Diderot ve diğerlerini entelektüel birinin kendi isimlerinden bu Grub Sokağı entelleriyle birlikte bahsetmesi fikri bile dehşete düşürürdü. Çünkü onları tasvip etmedikleri gibi onlarla hiç bir şekilde aynı kalitede değillerdi. Bu adamların bazıları, bu arada kitapta bahsettiğim Brissot B-R-I-S-S-O-T isminde Bordeaux’lu birisi Devrim sırasında Jakobenlere karşı olan Girondinler isminde bir grubun önemli bir lideri konumuna geliyor. Bununla ilgili sonra daha ayrıntılı bahsedeceğim. Brissot çulsuz birisi. Ev sahibine nasıl kirayı ödeyecek? Hiçbir fikri yok. Bir sonraki içkisinin parasını nereden bulacak? Ne yapıyor? Polis için çalışıyor. Filozof olma derdinde olanlar yani Grub Sokağı entelleri hakkında polis için muhbir olarak çalışıyorlar. Bunu nereden biliyoruz? Darnton, bu adamların Brissot’ya yaptıkları ödemeleri gösteren dosyayı bulmuş.

Bu tiplerin kaç kişi olduklarını bilebileceğimiz başka yollar nedir? Bunlardan 200-300 civarında var. Tam olarak hatırlamıyorum. Neden? Çünkü paraya ihtiyaçları var. Bir yandan “sansürden hoşlanmıyorum, insanların benim gerçek değerimi anlamalarına engel oluyor” diyorlar. Diğer yandan “Ben bir yazarım hem de çok iyi bir yazar. Onun için devletten maaş almayı hak ediyorum” diye salya sümük mektuplar yazıyorlar. Bu mektupları farklı bakanlıklara yazıyorlar, “lütfen bana bir miktar para verin, çünkü ben gerçekten harika bir yazarım ve benim yazdıklarımı yasaklamak yerine benim zekamı takdir etmelisiniz” falan diyorlar. Bunun gibi arşivlerde bulabileceğiniz ağlak mektuplar yazıyorlar. Biz bu tür şeyleri yavaş yavaş biraraya getiriyoruz.

Burada biraz hızlanıp bu tür şeylerin nerede olduğuna dair bir örnek vereyim. Voltaire bununla ilgili olarak ne düşünürdü. İşte Versay’da debdebe içinde yaşayanları itham eden bu broşürlerden bir tanesi. “Halk, operadaki kızlar arasında baş gösterip saraydaki hanımlara da bulaşmaya başlamış ve uşaklarına da geçmiş bir salgın hastalık hakkında uyarılır. Bu hastalık yüzü sündürüyor, cildi mahvediyor, kilo kaybettirip, yerleştiği yerde korkunç tahribatlar yaratıyor. Dişlerini kaybetmiş kadınlar var; bazılarının kaşları yok, bazıları da tamamen felç olmuşlar.” İnsanlar bunun ne olduğunu bilmek istiyorlar. Bu belli ki zührevi bir hastalık. Kim yazdıysa abarttığı da açık; kim bilir? Bilmiyorum, ama böyle bir hastalığın sonuçları.

Onun burada aslında Versay’da olup bitene dair ima ettiği şey; bir sürü insanın—bunu nasıl daha nazikçe söyleyebilirim?—gizli toplantılar sırasında her türlü uygunsuz şeyleri yaptığı, mesela köylü kılığına girdikleri falan; her neyse sonuç Fransız devleti ve Fransız monarşisi için küçültücü şeyler. Öyleyse bunun bir sonucu var mı? Var. Fransız monarşisinin kutsallığının ortadan kalkması diyebileceğimiz sürece katkıda bulunuyor. Tanrı’nın yeryüzüne mutlak monarşileri koyarak insanlara daha iyi yaşamlar bahsettiğini iddia etmek çok zor; bu insanlara bakacak olursanız— sıradan insanlar orada çalışan 15,000 uşak arasında değillerse Versay’a giremezlerdi. Uşak onları çalıştıran insanların verdiği bir terim. Bilmezsiniz. Tahmin etmek zorundaydınız. Neler olup bittiğini tahmin etmek zorundaydınız.

Bir ara size bir çift örnek vereceğim; en iyisi acele edip bunu şimdi yapmam, bu sürecin nasıl işlediğini biraz da olsa kavrayabilirsiniz. Size harikulade ilginç bir örnek vereceğim, en azından ben öyle düşünüyorum, sonunda. Bu arada, bir yan bilgi olarak, Fransız Devrimi sırasında XVI. Louis kaçmaya karar veriyor. Kendisi ve Marie Antoinette, mümkün gözükmüyorsa da, sıradan insan kılığına bürünüyorlar. Bunlar genelde çalar saati kurmak

zorunda olan insanlar değil. Sabahın 3'ünde kalkıyorlar, gümüşten kaz ciğerine, bilimum şeylerle tıka basa doldurulmuş bir at arabasına biniyorlar. Bugünkü Belçika sınırına kadar dörtlüye gidiyorlar; her şeyi geride bırakıyorlar. Kitabın ilgili bölümüne geldiğinizde bununla alakalı kısmı okuyabilirsiniz. İlginç bir hikaye.

Sonunda birileri bunları tanıyor. Bu bir vali karısı değil bir kraliçe. Kralı ilk tanıyanlardan biri düğün sırasında Versay'ın demir parmaklıkları arasından kralı şöyle bir görmüş. Kralı görüyor. Fotoğraf falan yok. Kralın burnunu tanıyor. Diz çöküyor ve "Efendim, kralımız" diyor. Bu adam artık Rus baron karısına yardımcı olan sade bir yalaka gibi numara yapamaz. Bu noktada artık her şey bitmiş ve bağrıışmalar başlamış. Bu insanların yaptığı bir kurum olarak monarşiye karşı olan otomatik saygı duygusunun parçalanmasına yardımcı oluyorlar. Tabi ki bir de, yanlış doğru, bin türlü şeyden suçlanan Marie Antoinette'e katlanamama durumu söz konusu.

Bu biraz hikayenin sonrasına hızlı gitmek olacak ama XVI. Louis büyük bir boynuzlu. Kendisi saatleri söküp yeniden takarken, karısı etrafta onunla bununla düşüp kalkıyordu; yani o büyük evde saatlerle uğraşırken karısı çalıkların arkasında işini görüyordu, kabaca söylemek gerekirse. Bu dersin televizyondan yayınladığını unuttum. Her neyse, bunu geri alalım. Bunu söylebilir misiniz acaba? Yani, bu insanların yaptığı, uzun vadede monarşiye karşı olan saygının erozyona uğramasına yardımcı oluyor ve bizim de 1789'da nasıl kralsız bir dünya ve kraliçesiz bir dünya hayal edilebildiğini açıklamamıza yardımcı oluyor. Onları geri getirdiklerinde, Fransa'nın kuzeydoğusundaki Varennes'den koca oğlanı ve karısını getirdiklerinde, Ulusal Muhafızlar büyük bir saygısızlık göstererek atlı arabaya sırtlarını dönüyorlar ve silahlarını ters tutuyorlar. Bu noktada, kral için, artık Fransızların deyişiyse, *la fin des haricots*, yani yeşil fasulyelerin sonu denilebilir.

Fakat bu süreç daha önceden başlamıştı. Aydınlanma'nın üçüncü sınıf entellerinin bununla alakası vardı. Diğer dostlarımla çalışmalarımdan birkaç örnek vereyim; gerçekten geçen 20-25 yılda çok ciddi çalışmalar yapıldı. Tam da buradan yola çıkarak, kamusal alan ile yeni bir egemenlik kaynağı yani ulus hayal edilmesi arasındaki ilişkiye dair başka bir örnek vereyim; bunun nasıl işlediğinde dair de bir örnek vereyim. Bu meslektaşım ve halen Johns Hopkins'de ders veren yakın dostum David Bell'in çalışmasından çıkıyor. Bu onun on sekizinci yüzyıl avukatları üzerine yaptığı araştırmadan.

Bunun nasıl birlikte gittiğine dair bir örnek vereceğiz. Bu Aydınlanma hikayesiyle uyum içinde; çünkü Aydınlanma literatürü sansüre uğradığı ve bazen elde etmesi çok zorsa da, bir ansiklopedi önce tolere edilip, sonra edilmeyip sonra tekrar edilmiş olsa da, Bell'in avukatlar üzerine yaptığı çalışması, avukatların ve dava özetlerinin bu fikirlerin nasıl yayıldığını ortaya koyuyor. Çünkü dava özetleri artık sansürlenemezdi. Bu size sadece bir yan bilgi vermek için onun için bununla ilgili şimdilik endişelenmeyin. On dokuzuncu yüzyıl sonları imparatorluk Rusyası'nda, polis tarafından uygulanan çok büyük bir sansür vardı. Aslında, bu tür siyasi davalar olduğunda, mahkeme salonunda söylenen pek çok şey etrafa yayılırdı, sıradan yayınların sansürlendiği gibi sansüre uğramazdı. Aynı türden sonucu burada da görebilirsiniz.

Size birkaç örnek vereyim. Bunlar karmaşık örnekler; ama endişelenmeyin. İlki gerçekten sapkınlık olmayan garip bir harekete dair; zannediyorum Katolik Kilisesi Jansenizm denen bu

hareketi sapkınlık olarak görüyordu. Bir keresinde bu derse benzer başka bir derse gelişimi ve Jansenizm'in bir zamanlar yapmış olduğum iyi bir tanımı için kendimi kitabıma bakmak zorunda kaldığımı hatırlıyorum; çünkü hakikaten çok belirsiz. Çok belirsiz olmadığını düşünen bir rahip vardı; Katolik Kilisesi'nin çok güçlendiğini, bir sürü şatafatlı ayinler düzenlediğini ve hiç bir işe yaramayan başpiskoposlara inanılmaz paralar harcadığını düşünen Belçikalı Jansen diye bir adam... Bu adam başka bir din tasavvur etti ve çok münzevi bir hayat benimsedi. Birisi bunlara bir keresinde kiliseye ayine giden Kalvinistler demişti. Bunlar hâlâ Katolikti ama bu hayli şatafatlı kiliseye inanmıyorlardı.

Jansenizm 1715'lerde ortaya çıktı. 1760 ve 1770'lerde tekrar geri geldi. Bu gerçekten sıkıcı bir hikaye. XIV. Louis, sıkıcı olduğunu düşünmüyordu. En büyüğü Paris'in dışında Port-Royal olan Jansenist manastırları ateşe vermek üzere birlikler gönderdi. Bunun Fransız monarşisi ile Katolik Kilisesi'nin ittifakını simgeleyen Galiçya Kilisesi'ne karşı bir tehdit olduğunu düşünüyordu. Aynı antik Kartaca'daki gibi, toprağa tuz dökmek gibi yöntemlere başvurdular. Yani, bir çok açıdan Kalvinist gibi olan Jansenist halka karşı bir savaş sürdürüyorlardı. Buradaki nokta, Jansenistleri savunmaya başlayacak ve kralın despotik bir güç olarak zulm gören dini bir azınlığa karşı tutumunu görmeye başlayan avukatların olduğudur.

Avukatlar hukuki dava özetlerini yayınlıyordu—kitapta bu konuda yeterli referans var, bunları siz de çıkarabilirsiniz, sadece bu noktayı görmeyi istiyorum. Bahsettiğim türden saldırılara karşı Jansenistleri savunan hukuki metinler yayınlamaya başladığında, binlercesi yayınlandı. Sansür edilemezler. On sekizinci yüzyılda bir noktada, en azından 1756-1763'daki Yedi Yıl Savaşları döneminin seçkinleri arasında Fransız milliyetçiliğinden bahsetmeye başlayabileceğimiz özellikle yüzyılın ortalarından sonra, bazı iddialarda bulunmaya başladılar. İki önemli iddiadan söz edilebilir. Monarşiler mutlakiyetçi yönetimin kabul edilebilir sınırlarının ötesine giderek despotik bir şekilde davranabilirler; ve ulus, ulus fikri kötü hükümetler tarafından istismar edilebilir. Bunlar çok önemli dönüm noktaları.

Aynı şeyler 1760larda ve 1770lerde de oldu; kitapta anlattığım gibi Fransız ekonomisini liberalleştirmek yönünde çeşitli girişimler oldu. Kral taştadaki soyluların hukuk mahkemelerini devre dışı bırakma girişiminde bulundu. Bunlar hakkında okuyabilirsiniz. Fakat aynı şey oluyor. Esas nokta budur. Bu avukatlar iki benzer şeyi ima eden dava özetlerini üretmeye başlıyor: mutlak monarşi despotik bir şekilde davranıp kabul edilebilir şeylerin sınırını ihlal etmeyi göze alıyor; içindeki sınıfların hepsinin eşit olabileceğini kimsenin hayal edemeyeceği ulus denen bir şey var—özgürlük, kardeşlik ve eşitlik söylemi henüz çok uzaklarda—ama ulusun geleneksel hakları kral tarafından istismar ediliyor ve Versay'da işler pek yolunda değil.

Tekrarlarsam, ileriye bakmaya ve 1788 ve daha da önemlisi 1789'da ne olduğunu görmeye çalışmak önemli—tarihleri bilmek ve bütün tarihleri hatırlamak zorunda kalmak konusunda pek iyi sayılmam. Fakat 1789, 1917 gibi önemli bir tarih. Bu önemli bir şey. Radikal bir cumhuriyetin ortaya çıkışını ve bir kralın idam edilmesini anlamak için de ulusun, kralsız bir dünyada yaşamayı hayal etmenin imkansız olmadığını hissettirecek belli bir ahlaki kalite

duygusuyla donanmış olduğunu görmek gerekir. İşte avukatlar ya da dava vekilleri bütün bu süreçte önemli bir rol oynadılar.

Yine, her gün daha fazla insanın okuyabildiği bir yüzyıl çerçevesinde görülmeli bu süreç. Fransa gibi bir ülkedeki okuma yazma oranı o dönemde hâlâ yüzde ellinin çok altındaydı, belki yüzde kırk, kırk beş gibi bir yerlerdeydi. Erkekler kadınlardan daha fazla okur yazardı. Okuma yazma oranı elitler arasında artarken, basılan yayınların miktarı ve basılan gazetelerin sayısı keskin bir şekilde artıyor. Bir referans noktası İngiltere’de görülebilir; bunun hakkında okuyabilirsiniz, aşağılık bir tip olan John Wilkes’in kampanyası. Ama Wilkes—45 sayısı neredeyse yasaklanıyor çünkü 45, Wilkes ve sempatizanlarının İngiliz siyasi sistemine esasen meydan okudukları bir gazetenin numarasıydı.

Tabi ki, burada çoğunlukla Batı Avrupa hakkında konuşuyoruz ve okuma yazma oranı Hollanda’da, Kuzey Fransa’da, Kuzey İtalya’da ve İngiltere’de başka yerlere göre çok daha yüksekti. Bu da kültürel devrimin bir parçası. Bunun oynadığı rolü görmek önemli, çünkü yerleşik Marksist yorumda sürekli yükselen bir burjuvaziniz, on dördüncü yüzyılda bile yükselen bir burjuvaziniz olmak zorunda. On altıncı yüzyılda da yükseliyorlar. Bir tür firari ekmek gibiler, ya da öyle bir şey. On dokuzuncu yüzyıl da oradalar; tevekkeli bu yüzyıl burjuva yüzyılı. Burjuvazi üzerine bir ders yapacağız; çünkü gerçekten yükselen bir burjuvazi var. Her şeye rağmen, bir tür sınıf analizi tamamıyla gözardı edilemez. Sınıflar vardı ve insanlarda sosyal bir sınıfın parçası olarak görme duygusu vardı. Değişmez bir şey değildi; bu sınırlar başka yerlere göre İngiltere’de daha az saydamdı ama yine de çok önemliydi.

Fakat şimdi son otuz yıldır, insanlar devrimin kültürel sonuçlarına, Aydınlanma fikirlerinin nasıl bir fark yarattığına, ulus fikrinin ortaya çıkışına ve de doğru, yanlış, ahlak anlayışının siyasete girmesinin nasıl bir fark yarattığına daha fazla önem verir oldular. Bu, bütün bunların önemli bir parçası. Bugünün kalan son 12 dakika 30 saniyesinde, bununla ilgili bir başka örnek vereyim size. Bu oldukça inanılmaz, öyle inanılmaz ki kendisini bulamıyorum. Size bir örnek vereyim. Bunun için Sarah Maza’nın muhteşem kitabını kullanacağım. Bu çok iyi bilinen bir hikaye; ulus şuurunun çıkışıyla birlikte 1778’den sonraki üçüncü kuşak Aydınlanma entellerinin ne kadar etkili olduğunu gösterip iki gelişmeyi birbiriyle bağlantılandırıyor. Burada söz konusu entellerin, monarşinin ulusun haklarını—bu kavram henüz daha oluşma aşamasında olsa dahi—temsil etmek konusunda değişmez olduğu fikrinin zayıflatılmasında oynadıkları rolü görebiliriz.

Kitabında, neydi adı? “Private Lives and Public Affairs” Maza bir kaç cause célèbres, yani iyi bilinen davayı inceliyor. Cause célèbres, İngiltere veya Amerika’da bulvar gazetelerinde bulacağınız şeylere benziyor. Böyle şeyleri okumam, onun için size iyi örnekler veremeyeceğim. Bu etrafta koşuşturan aktör veya aktrislerden birine işte Brittany Spears falan gibi her neyse rastlamışsınızdır. Şarkıcı veya oyuncu, veya her ne yapıyorsa. Söylemek istediğim, bunun gibi bir şey; yani insanların dikkatlerini üzerlerine yoğunlaştırdıkları bu tip insanlar. Biraz delice bir mukayese ama tabiri caizse bunlar sürekli gündemde kalarak kamu alanına hakim oluyorlar.

Yani David Bell’in o sekizinci yüzyıl avukatları üzerine çalışmasını sürdürdüğü aynı dönemde, Maza da böyle bir iki örneği inceleyerek pek hoş olmayan hatta bayağı pespaye

ama çok sansasyonel özel meselelerin nasıl bütün dişlilerin bir araya gelmesini sağlayıp, monarşinin prestijinin zayıflamasına katkıda bulunduğunu ortaya koydu. Bu, size daha önce bahsettiğim ve özellikle Paris civarında oldukça yaygın olan, Versay’da süregiden bir çok şeyin nahoş olduğu saptamasıyla uyum içinde. XVI. Louis ve özellikle eşinin etrafında kümelenmiş 10.000 soylu, monarşinin gücünü ve prestijini sarsıyordu; bu da iyi bir şey değildi.

“Elmas Gerdanlık Vakası” diye bilinen bir olay, hem aydınlatıcı hem de biraz eğlendirici, daha fazlası değil. Bu daha önce bahsettiğim Paris’deki Palais Royal Sarayı’nda geçiyor. Jeanne de Saint-Rémy—ismi lazım değil—adında bir kadın fakir bir soyluydu. Kraliyet ailesinden geldiğini iddia etti. Oldukça iyi bir eğitime sahipti. Güçlü hamileri vardı. Bu kadın, Marquis de la Motte diye kolay unutulabilecek oldukça müphem bir soylu ünvanı taşıyan bir memurla evlenir. Bu adam, 50 yaşındaki ismini burada R-O-H-A-N diye telaffuz edeceğim, Kardinal Louis de Rohan ile tanışır. Rohan Soubise diye ünlü köklü bir aileye mensuptu. Ulusal Arřivler eskiden oradaydı şimdi ona bitişik bu muhteşem eski binada—niçin burada hiç bir şey doğru dürüst işlemez? İnanılmaz. Yazmak için kullanacağım hiçbir şey bulamıyorum.

Rohan Soubise denen ailenin Marais’de muhteşem, muhteşem bir saray veya şatoları var, hâlâ orada. Bu Kardinal henüz mevki edinmeye çalışıyor. Adam çok ama çok zengin. O bir kardinal. Onun için zengin; veya kardinal olduğu için zengin. Kraliçeyi küçük düşürüyor. Önemli kararlar verilmesini sağlayan insanlardan biri olmak istiyor ama kraliçeyi kendinden uzaklaştırdığını düşünüyor. Bunun da kendisiyle sahip olmak istediği gücün arasında bir engel olduğunu düşünüyor. Kraliçeye onu affetmesi için yalvaran uzun mektuplar yazıyor. De la Motte isminde birisiyle tanışıyor. Kraliçeden, kraliçenin kulak verdiğini ve herşeyin unutulup durumun düzeleceği izlenimi veren sahte cevaplar göndermeye başlıyorlar.

Akıllarına şu geliyor. 647 kusursuz taştan oluşan 1.5 milyon pound değerinde—ki bu o zaman için hatta bugün için bile büyük bir para—ünlü bir gerdanlık var. XV. Louis bunu metreslerinden birisi için ısmarlamış ama pahalı olduğu için sonra almaktan vazgeçmiş. 1788’de bu gerdanlık Marie Antoinette’e vermesi için XVI. Louis’ye teklif edilmiş, fakat o bunu ülkenin mücevherden çok gemiye ihtiyacı var diyerek makul bir gerekçeyle reddetmiş. Bizim yaşlı oldukça abaza kardinalı akşamın alaca karanlığında Palais Royal’e gelmesini—daha önce bir kez karşılaştığını zannettiğim—kraliçenin kendisiyle bizzat tanıştırılacağını söyleyip kandırmışlar. Fakat alaca karanlık ve gözleri de iyi görmüyor. Ne yapıyorlar, Paris’de o zamanlar sayıları 25,000’i bulan fahişelerden Marie Antoinette’i hayal meyal andıran birini ayarlıyorlar.

Bizim kardinal, de Rohan, gemisinin geldiğini ve her şeyin yolunda gideceğini zannediyor. Sipariş formunun sahtesi hazırlanmış, sözümona kraliçe tarafından imzalanmış, ve gerçek mücevherler teslim edilmiş. Sonra tabi ki parçalara ayrılmış ve milyonlarca franka dışarıda satılmış; Londra ve Paris’teki karaborsada satılmış. Fakat burada bir sorun var; çünkü olan biten bir şekilde duyulmuş. Ve halihazırda aptal yerine konan de Rohan’ın aptal olduğu konusunda hiçbir şüphe yok. Ama durum bundan daha ciddi; çünkü bu yaptığından dolayı—

en büyük hakaret sayılan—kraliçeyi fahişe gibi gösteren bir komplo düzenlemekten dolayı yani *lèse majesté* ile suçlanabilir.

Uzun sözün kısası, monarşi bütün bunlardan rencide oluyor—kardinal süslü cübbesini giymiş katedralde ayin yönetiyor—emin değilim ama galiba Saint-Eustache katedrali. Notre-Dame da olabilir. Aslında, Saint-Eustache bir katedral değil. Her neyse, adam cüppesini giymiş. Polis geliyor ve onun tutukluyor. Ne oluyor, adamı mahkemeye çıkarıyorlar. Çok da sevilebilecek bir adam değil—hayran olunacak falan bir yanı da yok. İnanılmaz bir olaylar dizisi sayesinde—veya inanılmaz olaylar falan değil, belki de söylediklerimin mantıklı bir sonucu olarak—onu savunan avukatlar ve halk onu mutlakiyetçilik ile despotçuluk arasındaki çizgiyi aşan rejimin bir kurbanı olarak selamlıyorlar.

O bir kardinal ve halkın sevgilisi oluyor. Zavallı yaşlı Jeanne, bu soylu, kadın ve sevgilisi damgayı yiyorlar ve küreğe gönderiliyorlar; vesaire vesaire, tahmin ederim bu kadar yeter. Ama Paris mahkemesi iyi kardinali beraat ettiriyor; kendisi bugün hâlâ Ile de-la-Cité’de—Paris’deki Seine nehrindeki şimdi iki ama o zamanki üç adadan en büyüğünde bulunan adalet sarayından yani *parlement*den, bu beratla adalet ve halkın çıkarları yerine geldi dercesine alkışlar arasında çıkıyor. Bu adi ve rezil olay ne yapıyor; Fransız monarşisinin kutsallığının sorgulandığı sürecin devamını sağlıyor.

Tekrarlarsak, Fransız ulusunun çıkarlarını temsil ettiklerini düşünen avukatlar ve insanlar, hayal dünyalarında kendi zihinsel alemlerinde ve dava özetleriyle gazeteler aracılığıyla olanı biten takip eden insanların nezdinde, berat eden adam kendisine haksızlık yapılmış biri olarak kabul ediliyor; monarşinin de haddini aştığı düşünülüyor. Bu kesinlikle, en fazla bir yıl sonra, Fransız Devrimi’nde tam olarak kendisini gösterecektir.

Sonuç olarak; Voltaire, de Rohan, Montesquieu’yü okuyorsunuz; bu insanların bugün etrafımızdaki dünyaya bakışımızın şekillenmesinde çok büyük etkileri olmuştur. Devrimi organize edecek insanların üzerinde etki yapmışlardır. Fransa’nın liderlerinin, çocuklarının ve on dokuzuncu yüzyıldaki nesillerin hepsinin üzerinde etkileri olmuştur. Ama on sekizinci yüzyılda özellikle Batı Avrupa’da ve Avrupa’nın kalan kısımlarında da genişleyen kamusal alan kültürünün bir parçası olan avukatların bunda rolü vardı, 1789’a gelindiğinde, hiç bir şekilde kaçınılmaz bir süreç değildir; bir devrim kaçınılmaz değildir ama monarşi çizmeyi aşmıştır ve ortalıkta artık ulus denen bir şey vardır, bunlar kamusal alandadır ve bütün bunların sonuçları 1789’da görülmek üzere orada olacaktır.

Şimdilik, iyi hafta sonları, Pazartesi günü, kralın infaz edilmesini ve Vatandaş Marat’ın banyo küvetindeki ölümünü dinleyeceksiniz. Niçin bazı insanların devrimi destekleyip bazılarının desteklemediğini ve bunun ne anlama geldiğini netleştirmek istiyorum. İyi hafta sonları; görüşürüz.

